

«Поговорити, Григир, треба...»

Двадцять п'ять років літературному музею Григора Тютюнника

Олексій Неживий,

доктор філологічних наук, професор
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постать видатного українського письменника Григора Тютюнника вже кілька десятиріч кінця ХХ – початку ХХІ століття в центрі уваги як літературознавства, так і методики викладання української літератури. Наша мета – актуалізувати педагогічний потенціал шкільного літературного музею Григора Тютюнника в ЗОШ №12 міста Антрацита (селище Щотове) Луганської області, адже тепер творчість талановитого митця вивчається в 5 класі (оповідання «Дивак»), 7 класі (повість «Климко»), 11 класі (новели «Зав'язь», «Три зозулі з поклоном») загальноосвітньої школи. Екскурсія до літературного музею Григора Тютюнника або відеорозповідь про нього наблизить учнів до духовних цінностей життєпису письменника, сприятиме глибшому розумінню його творчої індивідуальності, особливостей літературного процесу 60-х – 70-х років ХХ століття.

Ключові слова: життєпис, музей, педагогічний потенціал, екскурсія, Григир Тютюнник

Григир Михайлович Тютюнник – видатний митець української літератури ХХ століття. Саме завдяки такому письменникові можемо говорити про художню довершеність та справжність української літератури в нелегкі для неї часи.

Осягнути масштаби неперевершеного таланту можна тільки за умови глибокого вивчення літературних джерел його життєвого і творчого шляху, що для Григора Тютюнника є неподільною єдністю, бо саме із його ще дитячого світогляду, життєвих вражень, особливо дитинства та юності, викристалізувалося самобутнє художнє світовідчуття. Якщо ж говорити про індивідуальний образ світу митця, то він теж значною мірою сформувався в роки дитинства і юності, досягнувши в літературній творчості майже повної ідентичності з національним образом світу. Саме ця подібність, внутрішня спорідненість і визначають справжній талант (чи навіть геніальність) і є провідною ознакою художньої досконалості за всіх часів, а в українській літературі це особливо відчутно в творчості Тараса Шевченка, який силою слова поєднав минуле, сучасне й майбутнє українців.

Про цю особливість таланту Григора Тютюнника особливо проникливо сказав Іван Дзюба: «Ми ж знаємо, що Григир Тютюнник дивився на світ широко розкритими очима, зірко бачив усе, що діялося з його народом, і мав на це свій чіткий і глибоко пережитий погляд. Але навіть якби й не було цього акцентованого громадянського усвідомлення, цієї інтелектуальної бази усвідомлення дійсності, – все одно його безвідмовна чутливість до людських доль як індикаторів певного суспільного життя вводила б у світ соціально-психологічних, етичних, естетичних вимірів цього життя» [2, 38]. Постать видатного українського письменника Григора Тютюнника вже кілька десятиріч кінця ХХ – початку ХХІ століття в центрі уваги як літературознавства, так і методики викладання української літератури.

Одним із перших до осмислення вивчення творчості Григора Тютюнника звернувся Олесь Гончар, дослідження якого «Живописець правди» було надруковано в журналі «Українська мова і література в школі», згодом у науково-методичних часописах опубліковано статті Г. Шевченко, Р. Вітренко, В. Литвина, В. Святовця та інших. Панорама українського літературознавства стосовно творчої спадщини Григора Тютюнника представлена багатьма вченими, серед них особливу теоретичну вагу мають дослідження І. Дзюби, В. Дончика, М. Жулинського, М. Ільницького, М. Коцюбинської,

В. Марка, Л. Мороз, Р. Мовчан, В. Нарівської, В. Панченка, М. Сулими, Г. Сивоконя та інших учених.

Наша мета – актуалізувати педагогічний потенціал шкільного літературного музею Григора Тютюнника, адже тепер творчість талановитого митця вивчається в 5 класі (оповідання «Дивак»), 7 класі (повість «Климко»), 11 класі (новели «Зав'язь», «Три зозулі з поклоном») загальноосвітньої школи. Сподіваємося, що в перспективі наше дослідження стане складником навчально-методичного посібника.

Екскурсія до літературного музею Григора Тютюнника або відеорозповідь про нього наблизить учнів до духовних цінностей життєпису митця, сприятиме глибшому розумінню його творчої індивідуальності, особливостей літературного процесу 60-х – 70-х років ХХ століття.

Одна з експозицій літературного музею розповідає, як разом із матір'ю шестилітній Г. Тютюнник приїхав у селище Щотове неподалік теперішнього міста Антрацита Луганської області в сім'ю дядька Філимона Васильовича Тютюнника. Ще в 1929 році Ф. В. Тютюнник одружився із вчителькою початкових класів Наталією Іванівною Рябовецькою, яка була родом із села Троянівки Зіньківського району. Переживши голод, розкуркулення, насильницьку колективізацію та початок репресій в рідному селі й передчуваючи їх подальше наростання, вони в 1935 році виїхали із Шилівки на Донбас. Там Наталія Іванівна працювала учителькою початкових класів та української мови і літератури, Філімон Васильович – бухгалтером у місцевій школі.

Жорстокий і несправедливий час не міг відібрати людяності у чесних людей. Таким був і дядько Філімон Васильович. Вже те, що він взяв на виховання сина, батько якого був несправедливо засуджений і названий «ворогом народу», може підтвердити це найкраще. Сам письменник з теплою і любов'ю згадував дядька і тітку, що замінили йому батьків, писав про це в автобіографії.

Незабаром мати влаштувалася працювати на шахту, та дядько порадив повертатися до села, бо там хата залишилася недоглянута, город. Маленький Григорій залишився в дядька, почав відвідувати школу, тут уперше прочитав книжки українських і російських письменників – у сім'ї Тютюнників любили художнє слово, до того ж тьотя Наталія Іванівна була вчителькою української мови і літератури. Дядько працював бухгалтером у школі, по-справжньому був залюблений у літературу, влучне народне слово. Пізніше Тютюнник

в оповіданні «М'який» вдало підмітить риси його характеру: «Дядько майже не буває самим собою, він завжди когось грає: Возного, Собакевича, Карася, Обломова, своїх колишніх односельців...»[5, 246].

Коли розпочалася війна, Ф.В. Тютюнника мобілізували в армію, а в тітки Наталії Іванівни 19 листопада 1941 року народилася донька, яку назвали Вірою. Жити на Донбасі було все трудніше, особливо тоді, коли прийшли німці. Отож вирішили всі разом добиратися на Полтавщину. Однак Григорій все ж вирушив до рідного села Шилівки першим, бо туди теж поспішала їх сусідка тітка Мотря. Сталося це у вересні 1942 року. А через місяць сюди приїхала й Наталія Іванівна з донькою.

Після звільнення села Шилівки Г.Тютюнник навчався в місцевій школі.

А в 1946 році, після закінчення п'яти класів тодішньої Шилівської семирічної школи, Г.Тютюнник навчається в Зіньківському ремісничому училищі №7. Там він здобував професію слюсаря з ремонту автомобілів та тракторів: «... пішов я в Зіньківське РУ №7, щоб мати якусь одяжину і 700 грамів хліба на день. Вони, оті 700 грамів, і врятували нас із мамою у 47-му: я носив «з города» щодня по шматочку, глевкому і сплюснутому, в кишені, як порожній гаманець» [5 616]. Після недовгого перебування на одному з харківських заводів, повернувшись додому, хлопець знову працював у колгоспі, виконуючи тяжкі, а то й принизливі роботи. До того ж, коли змушували робити щось дуже важке, то натякали, що батько його ворог народу. Тоді ж прочитав псевдореалістичний твір С.П. Бабаєвського «Кавалер Золотой звезды» (удостоєний Сталінської премії) і зненавидів на все життя за штучність, несправжність, лакування дійсності.

Вирішив їхати на Донбас – в край дитинства. «Будував Миронгрес (це під Дебальцевим) і зажив, сказати, самостійною житухою. Навіть посилки матері слав: калосі, матерійки на піджачок тощо. Слюсарював, їздив на машинах, майстрував і т. ін. Після Миронівської ГРЕС приїхав у селище Щотове, де мешкав у дядька й тітки. Працював на будівництві шахти №30, а потім автослюсарем у автоколоні при шахтобуді Краснолуцької автотранспортної контори» [5, 616 – 617].

З листопада 1951 року – чотирирічна служба радистом на Тихоокеанському флоті. Там посилено займався самоосвітою, особливо математикою і літературою, навіть зміг відвідувати вечірню школу бухти Находка і Владивостоцьку вечірню школу №1, де й завершив семирічну освіту.

Прийнятий Г.Тютюнник на роботу в Щотівське вагонне депо 13 жовтня 1955 року. У 1987 році мешканець селища Щотового М.І. Слободчуков згадував: «Працювали ми разом на токарному верстаті, обточували колісні пари. А познайомились ще у військкоматі. Григорій мене й токарської справи навчив. Він і вчитель, і робітник був здібний, працювотий, бо скоро за зміну ми замість двох колісних нар обточували по десять. Веселий був, життєрадісний. До друзів щиро ставився, а от несправедливості терпіти не міг. Подружився тоді Григорій і з Петром Коленським, який потім став його товаришем по університету». Тут варто навести рядки з оповідання Григора Тютюнника «Іван Срібний». Ось як пише він про головного героя: «Він працював у депо лише чотири дні по мобілізації, на тому ж верстаті, що й до служби. Ходив на службу у флотській робі «хебе», яку зекономив (серед матросів це називалося «засундучити»), та безкозирці, яку знімав у бані в роздягальні і клав у свою шафочку, щоб не замацькати: хай буде пам'ять. Так і працював за верстатом з непокритою головою, підв'язавши білу хвилясту чуприну мотузочком або тонкою дротинкою...»[5,

276]. Із різочою художньою достовірністю виписаний цей та інші епізоди оповідання, а спогади сучасників письменника теж переконують, що більшість творів Григора Тютюнника не вигадані, а особисто пережиті й переосмислені талантом митця.

У музеї зберігається дорогий подарунок сім'ї Слободчуків. Це книжка Григора Тютюнника «Тисячелистник» із написом: «Незабутньому Колі Слободчукові, другові моєму слюсарської юності — й по сей день дорогій людині.

Г. Тютюнник. 11.Х. 1972 р.»[7].

Тут і лист письменника, написаний щиро, з властивим йому гумором: «Шлю вам сякі-такі гостинці й радий буду, що ви їх одержали та згадали свого вайлуватого кума й товариша... Хай зима вам не буде холодною. Хай не хворіють діти й добре вчаться. Хай старшому Слободчукові добре малюється, середульшому – любому моєму хрещеникові – буде тепло в хрещенобатьківській сорочці...»[6, 133].

У Щотовому Григорій не тільки працює, але й навчається у вечірній школі. Тут закінчує восьмий, екстерном – дев'ятий, потім десятий клас. Учителька Лідія Павлівна Буркіна влітку 1987 року згадувала, що добре запам'ятала свого колишнього учня Григорія Тютюнника. «Викладала я в його класі математику й фізику. Ці предмети давалися Григорію важче, ніж, наприклад, література, історія. Після закінчення восьмого класу сказала йому: «Справжній мужчина повинен знати математику». За літо Григорій підготувався і склав екзамени екстерном за дев'ятий клас. Прекрасний учень був. Працелюбний, допитливий»[7, 64–65].

У листі від 30 жовтня 1956 року Григорій Тютюнник писав до молодшого брата в Щотове: «Мені цікаво, Грицьку, от що. Візьми ти, будь ласка, та заведи такий блокнот і записуй буквально все, що говоритиме наш славний Филімон Васильович. Особливо те, що стосується хроніки Шилівки. Все, що він скаже. Бо це, брате, золотий пил, самоцвіти народного гумору, на який наше покоління вже не здатне. Тільки роби це так, щоб він не помічав, бо йому буде ніяково і, може, неприємно. З розумом роби, а не в лоб. А тоді оті всі запаси мені переправиш. Фіксує окремі влучні, цікаві словечка, на які так багата його мова. Бо задумав я, брате, писати про Шилівку або повість, або романяку цілого. Це поки тобі лише признаюся»[7, 65].

Звільнений 20 червня 1957 року в зв'язку з виїздом на навчання, в студентські роки Г.Тютюнник часто приїздив у Щотове. Враження дитинства і юності не тільки залишилися в пам'яті, але й стали складником художнього світовідчуття письменника. Значною мірою ця своєрідна особливість літературного стилю Григора Тютюнника відбилася в повістях «Климко» та «Облога». У його листах, записниках, щоденнику нерідко зустрічаємо географічні назви Луганщини, наприклад, в автобіографіях – Ворошиловградська область, шахта 28—29, ст. Щотове Б-Антрацитівського району Луганської області, в щоденниках – м. Попасна, Свердловка, Кадіївка, а в записній книжці № 9, хронологія якої відноситься до початку 70-х років, Григорій Тютюнник досить детально описує свій шлях із селища Щотового на Полтавщину в роки війни.

У повісті «Облога» читаємо образний вислів: «Дурень ненормальний із Сватівської психіатрички, який промовисто говорить, що утворений він від власної назви: міста Сватового Луганської області, де розміщена психіатрична лікарня.» В контексті цього художнього твору цей вираз вживається з негативною експресією. А в оповіданні «М'який» згадано старий пристанційний будинок, який побудований шахтовласником Мордвіновим. Вірогідно, тут говориться про підприємця початку ХХ століття Мордіна. Про

Мордвиновські бараки йдеться і в автобіографічному оповіданні «Іван Срібний», назву яких сам автор пояснює так: «Бараки – їх було чотири на виселок – звалися мордвиновськими, з прізвиськом шахтовласника Мордвинова. Колись, ще до війни, вони були дерев'яні, чорні, розхитані вітрами, і в них оселялися новоприбулі на шахту. Потім притулила ті знесли, а на їхньому місці побудували довгі одноповерхові будинки з цегли, та назва «мордвиновські» так за ними й лишилася» [5, 279]. Згадується місто Ворошиловград в оповіданні «Оддавали Катрю»: «Свата нашого дорогого, – підвівся Степан із чаркою в руці, – срочно викликаю на совіщання у Ворошиловград! Так що він отсутствує через державні діла, і я п'ю за нього позаочно!» [5, 232].

Згадується історія створення літературного музею Григора Тютюнника. Упродовж листопада 1988 року не виїздив з Антрацита, а точніше з селища Щотове. Тоді це була головна мета у моєї професійній діяльності. Готувалися до відкриття шкільного музею, меморіальної дошки, до Всеукраїнських (або, як тоді говорили, республіканських) Тютюнниківських літературно-мистецьких читань. Очікувався приїзд гостей з Києва, звідно ж, з Луганська. Який же був радий, коли в той урочистий і разом з тим сумний день своєрідного поминання видатного письменника побачив рідне обличчя журналіста Петра Шевченка. Тоді говорили небагато, а вже в Луганську, коли читав щойно виданий «Молодогвардієць» з його кореспонденцією, подумки промовляв слова вдячності. Кажу їх і тепер, перечитуючи його слова: «Григор Тютюнник був совістю української літератури 60–70-х років, коли легше і вигідніше було брехати, прикрашати дійсність, згладжувати проблеми, яких накопичувалося все більше. Він обрав інший шлях – шлях чесності і мужності, найвище за все цінуючи правду, котру й говорив своїми творами. Кращі з них вже нині увійшли до золотого фонду української прози. Однак ще й донині існують спроби замовчати «явище Тютюнника», принизити значення зробленого ним для нашого слова.

Вшановано на нашій землі, де чимало літ прожив Григор Тютюнник, де зробив перші кроки в літературу, де сформувався значною мірою як громадянин. Даниною його внескові в мистецтво й громадську думку України стали свято «Вічна загадка любові», кімната-музей в Щотівській середній школі № 12, меморіальна дошка на споруді місцевого вагонного депо. Шлях до цього свята не був простим і встеленим трояндами. Йому передувала копітка й самовіддана дослідницька робота з пошуку матеріалів, спогадів тих, хто близько знав письменника, серйозна організаційна діяльність. Цей благородний тягар узяв на свої плечі викладач педінституту О.І. Неживий, віддавши цьому кілька років...

Запалено на літературній карті області ще одне вогнище пам'яті, національної культури» [10].

Літературний музей Григора Тютюнника знаходиться у просторому приміщенні ЗОШ №12 селища Щотове, на подвір'ї споруджено пам'ятник митцеві (автор – народний художник України Іван Чумак). Музей кілька років тому удостоєний звання зразкового. Уся робота здебільшого ведеться завдяки ентузіазму вчительки-пенсіонерки Віри Філімонівни Кулачкіної (Тютюнник), двоюрідної сестри митця.

Знову повертаємось думками про турботи часу теперішнього, який гостро потребує ідеалу в мистецтві справжнього, наділеного національним характером. Правда – вічна духовна цінність, якої так часто не вистаєє в нашому житті і у мистецтві. Вдивляємось у неповторний життєвий і творчий шлях письменника Григора Тютюнника, Нелегко наблизитися до вічної загадки таланту, народженого любов'ю до людей, бо з кожною спробою розпізнати його він стає все загадковішим у своїй глибинній простоті, як саме життя.

Література

1. Гончар Олесь. Живописець правди / О.Гончар // Укр. мова і л-ра в школі. – 1981. – №3. – С.22 – 25.
- 2.Дзюба Іван. Великий людинознавець: До вивчення творчості Григора Тютюнника / І.Дзюба // Урок української. – 2003. – №3. – с.38 – 40.
- 3.Вітренко Раїса. Вогник надії: (урок позаклас. читання за повістю Григора Тютюнника «Вогник далеко в степу») / Р.Вітренко// Укр. мова і л-ра в школі. – 1986. – №11. – С.22 – 33.
- 4.Вітренко Раїса. Григор Тютюнник: шлях правди і милосердя: до 60-річчя від дня народж. Р.Вітренко // Укр. мова і л-ра в школі. – 1991. – №11. – С.22 – 34.
- 5.Тютюнник Г. Облога : Вибр. твори / Гр. Тютюнник; передм., упоряд. та прим. В. Дончика. – 2-е вид. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 832 с.
- 6.Тютюнник Григор. Бути письменником: щоденники, записники, листи / Григор Тютюнник / передм., упорядкув. О. Неживого. – К.: Ярослав Вал, 2011. – 440 с.
7. Неживий О.І. Григор Тютюнник: текстологічна та джерелознавча проблематика життя і творчості: монографія / Олексій Іванович Неживий; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 272 с.
- 8.Неживий Олексій. Літературний музей Григора Тютюнника в школі / О. І. Неживий // Укр. мова і л-ра в школі.– 1982. – № 6. – С. 40 – 46.
- 9.Шевченко Г.Г. «... Пригадати все таким, яким воно було...» оповід. Гр. Тютюнника «На згарищі» та «Обнова» на уроці позакл. читання в 7 класі / Г.Г.Шевченко // Укр. мова і л-ра в школі.– 1990. – № 6. – С. 78 – 80.
- 10.Шевченко Петро. Вогнище пам'яті // П.Шевченко // Молодогвардієць. – 1988. – 8 груд.

Творчество выдающегося украинского писателя Григора Тютюнника уже несколько десятилетий конца XX – начала XXI столетия в центре внимания как литературоведения, так и методики преподавания украинской литературы.

Наша цель – актуализировать педагогический потенциал школьного литературного музея общеобразовательной школы города Антрацита (поселок Щетово) Луганской области, потому что теперь творчество талантливого художника слова изучается в 5 классе (рассказ «Чудак»), 7 классе (повесть «Климко»), 11 классе (новеллы «Завязь», «Три зозули» с поклоном) общеобразовательной школы. Экскурсия в литературный музей Григора Тютюнника приблизит учащихся к духовным ценностям, будет содействовать более глубокому пониманию его творческой индивидуальности.

Ключевые слова: биография, музей, педагогический потенциал, экскурсия, Григор Тютюнник.

Individuality of Grigor M. Tyutyunnik as an outstanding artist of Ukrainian literature has been in the centre of attention for several decades of the end of XX and the beginning of XXI centuries both in Study of Literature and Methodology of Ukrainian literature teaching. Our goal – to actualize the pedagogical potential of school Literature Museum Grigore Tyutyunnik at school number 12 in anthracite (p Schotove) Lugansk region, now works as a talented artist studied in class 5 (story "eccentric"), 7 th grade (story "Klymko"), 11 teachers (novel "Ovary", "Three Cuckoo with a bow ") school. We hope that in the future our research will be a component of a manual. Excursion to Literature Museum Grigore Tyutyunnik or videorozpovid about him bring students to the spiritual values of the biography of the writer, it will contribute to a better understanding of the creative personality, the characteristics of the literary process 60–70 years of the twentieth century.

Keywords: biography, museum pedagogical potential , tour, Grigor Tyutyunnik.